

Власова О.Б.,
аспірантка, старший викладач
кафедри естетичного виховання

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ДИТЯЧОГО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ

Україна кінця ХХ – початку ХХІ століть переживає кризу виховання підліткового покоління. Порушилися традиції, що зв'язували молодші і старші покоління. Відмова від народних традицій у виховному процесі веде до бездуховності, відбиває бажання в дітей виявляти себе творчо. Звернення до національного дитячого музичного фольклору у вихованні дітей дошкільного віку відкриває широкі можливості для педагогічної творчості, пошуку інноваційних методів навчання і виховання.

У Базовій програмі "Я у Світі" змістом дошкільної освіти визначено... гармонійний та різнобічний розвиток дошкільника, формування його особистості, створення в умовах дошкільного навчального закладу розвивального життєвого простору" [1].

Засадами нового Базового компонента дошкільної освіти виступили:

- визнання самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі в розвитку особистості;
- збереження дитячої субкультури;
- створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей;
- пріоритет повноцінного проживання дитиною сьогодення у порівнянні з підготовкою до майбутнього етапу життя;
- повага до дитини, врахування індивідуального особистого досвіду дошкільника;
- компетентнісний підхід до розвитку особистості, збалансованість набутих знань, умінь, навичок, сформованих бажань, інтересів, намірів та особистісних якостей і вольової поведінки дитини;
- надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості, формування у дітей умінь узгоджувати особисті інтереси з колективними;
- формування у дітей цілісної, реалістичної картини світу, основ світогляду[2].

Зміст Базового компонента дошкільної освіти побудовано відповідно до вікових можливостей дітей на основі компетентнісного підходу, тобто спрямованості навчально-виховного процесу на досягнення соціально закріпленого результату (заданої норми, вимог до розвиненості, навченості та вихованості дитини), що зумовлює необхідність чіткого визначення засвоєння дитиною змісту освітніх ліній (знає, обізнана, розуміє, вміє, усвідомлює, здатна, дотримується, застосовує, виявляє ставлення, оцінює), орієнтує освітян на цілісний і загальний розвиток дитини, підкреслює важливість закладання в

дошкільному віці фундаменту для набуття у подальшому спеціальних знань та вмінь [2].

Увага педагога має спрямовуватися на головні лінії розвитку особистісних цінностей, як своєрідного внутрішнього стрижня, ціннісної етичної орієнтації з формування навичок практичного життя, емоційної сприйнятливості та сприяння розвитку *індивідуальності дитини*.

Вимоги гуманізації педагогічного процесу до формування творчої особистості, створення емоційно сприятливої атмосфери для кожної дитини, яка б забезпечувала її духовний розвиток, передбачають підсилення уваги до естетичного виховання й розвитку творчих здібностей дитини, розвитку її особистісних якостей, відмову від зайвої насиченості процесу навчання.

Завдання сфери "Культура" як складової Базової програми "Я у Світі" не можуть бути ефективно вирішені без ретельного та якісного планування роботи, без використання дитячого музичного фольклору як національної складової вищезазначених завдань. Планування музично-естетичного розвитку дитини повинне здійснюватися на основі реалізації індивідуального підходу до організації дошкільної освіти, з дотриманням принципів інтеграції та системності[1].

Мета статті полягає у аналізі теоретичних основ формування та розвитку особистості дітей дошкільного віку засобами українського дитячого музичного фольклору.

Музика, як і інші види мистецтва, є специфічною формою художнього відображення дійсності. Глибоко й різноманітно впливаючи на почуття, волю людей, музика здатна сприятливо позначитися на їх громадській діяльності, впливати на формування особистості. Ефект виховної ролі музики, а також спрямованість і характер її соціального впливу є найважливішими критеріями, що визначають суспільну значимість музики, її місце в системі духовно-культурних цінностей. Так, А. Гогоберідзе підкреслював, що у формуванні духовно багаті особистості, у прищепленні їй соціальних навичок жодне інше мистецтво не відіграє такої важливої ролі, як музика[4].

Важливе значення для розуміння ролі музичного мистецтва у всебічному вихованні дітей та розвитку їх музичної творчості мають роботи вчених-психологів, педагогів, провідних спеціалістів в області естетичного виховання дітей дошкільного віку (Б. Асаф'єв, Ю. Алієв, Є. Алмазов, В. Бехтерев, Т. Бабаджан, О. Варшавська, Н. Ветлугіна, А. Гогоберідзе, А. Катинене, А. Кенеман, Д. Кабалевський, А. Карасьов, А. Леонт'єв, Т. Ломова, Н. Метлов, К. Орф, О. Радинова, М. Румер, Б. Теплов, К. Тарасова, В. Шацька, С. Шоломович, Г. Фортунатов та інші).

Для всебічного розвитку особливо важливе формування духовно багаті, естетично й музично розвиненої особистості, чуттєвої до краси у мистецтві та житті, творчо активної, розвиненої інтелектуально й фізично.

На сучасному етапі головне завдання музичного виховання дошкільників засобами українського дитячого фольклору – повернутися обличчям до народної музики, починаючи із самого раннього віку, коли ще тільки закладаються основні поняття в дитини, формується мова і мислення,

розвиваються різноманітні здібності, уміння та навички. Музичне виховання, музична діяльність – одна з центральних складових естетичного виховання – відіграє особливу роль у всебічному розвитку дошкільника, який визначається специфікою музики, як виду мистецтва, з одного боку й специфікою дитячого віку – з іншого[3].

Національне музичне мистецтво, зокрема дитячий музичний фольклор споконвічно несе в собі моральність, естетику, елементи народної мудрості, народної педагогіки.

Народну пісню не можна пічим замінити, особливо на початковому етапі музичного виховання дитини. Рідна мова і народна пісня повинні бути присутніми у вихованні дітей від народження й до їх підліткового і юнацького віку. Тільки в цьому випадку дитина виростає здоровою морально. Фольклор є діючим засобом виховання національного характеру мистецтва, моральності, патріотизму, естетичної самосвідомості.

На хвилі відродження інтересу до фольклору серед різних соціальних шарів населення не можна залишати без належної уваги використання дитячого музичного фольклору у дошкільних навчальних закладах, які покликані виховувати підростаюче покоління. Оволодіння рідною мовою повинне відбуватися одночасно з навчанням рідної музичної мови[6].

Творча природа фольклору велика: кожній, навіть найменшій дитині він дає творчий стимул до розвитку. Дитячі колискові пісні, пестушки, потішки, музичні ігри – це своєрідний скарб народної педагогіки, що знайшов доступні для дитини слова й музично-поетичні образи.

"Особливостями дитячої психіки визначається вибір поетичних образів, весь склад дитячого фольклору. Поетичні добутки що багато сторіч передавалися від одного покоління до іншого, поступово придбали зміст і форму, що найбільше повно відповідають законам дитячої естетики", – зазначає М. Мельников[9].

Цікаво відзначити, що цілий перелік пісень має чітко виражену виховну спрямованість. Колискові пісні, пестушки, потішки, примовки, пісні-ігри готують дитину до життя, знайомлячи з поняттями добра і зла, навчаючи бачити красу навколишнього, відчувати та співчувати. Традиції українського народу, його історичне минуле, елементи сільської праці, національно-психологічні риси знаходять висвітлення в дитячих піснях. Багато забав, ігор – це наслідування трудових процесів дорослих у ігровій формі.

В українському дитячому музичному фольклорі є жанри, що мають поліфункціональний характер, поєднуючи у собі ігрову, рухову і вербальну функції. До них відносяться музичні казки, пісні-ігри, заклички, обрядові пісні.

Український музичний дитячий фольклор надзвичайно багатий і різноманітний за тематикою, змістом, засобами музичної виразності, композицією, характером виконання. Пісеньки-мініатюри доступні для дітей 3-4 років. Більш складні й великі за обсягом пісні доступні дітям старшого віку. Пісні можуть виконуватися соло, хором, із приплясом, проговорюватися речитативом, напівскандуватися в хороводі, супроводжуватися грою на дитячих музичних інструментах [7].

Яскрава образність музичної мови фольклорних наспівів, їхнє виконання, що включає елементи гри, танцю, декламації, барвисті костюми, роблять їх доступними для розуміння і виконання дітьми різного віку, починаючи з самого раннього.

Традиції народного виконавства вимагають від процесу навчання комплексного підходу. Знайомство та навчання дітей фольклору повинне відбуватися на основі синтезу основних форм художньої діяльності – музики, хореографії, народного танцю, фольклорного театру, образотворчого мистецтва, праці[8].

Особливе різноманіття фарб здобутків народної художньо-музичної культури, яскрава музична мова фольклорних наспівів, контрастність у характеристиці казкових героїв, боротьба добра і зла дають підставу припустити не тільки доцільність, а й необхідність використання музично-фольклорного матеріалу в процесі естетичного виховання дітей дошкільного віку. Бо саме на початковій стадії естетичного розвитку потрібна наявність більш яскравих, контрастних зображень і звучань, а також предметного сприйняття; формування етичних почуттів вимагає морально здорової їжі для душі[7].

Отже, дитячий музичний фольклор відіграє надзвичайно велику роль у формуванні та всебічному розвитку дитячої особистості у дошкільному віці. Про це свідчать численні дослідження вітчизняних та зарубіжних учених та розроблені ними класифікації[6].

Г. Виноградова, О. Капиця, Г. Науменко виділили наступну класифікацію дитячого фольклору, розділивши його на III розділи.

- I – календарний фольклор
- II – потішний фольклор
- III – ігровий фольклор

I. Календарний фольклор

У календарний фольклор входять твори про природу, пов'язані з календарними датами чи ті, що мають сезонний характер. Значну його частину складають запозичені у дорослих колядки, веснянки тощо. Власне дитячий календарний фольклор – заклички-звернення до явищ природи, примовки комахам, птахам, тваринам. До останнього відносять також дитячі гадання і змови, але в дітей вони не носять власне магічного характеру, будучи скоріше елементами гри.

У дитячому календарному фольклорі широко поширені жанри: щедрівки, колядки, веснянки тощо, але є й пісні унікальні, записати які в наш час складно, наприклад купальські.

До найбільш розповсюджених жанрів дитячого календарного фольклору відносяться заклички. Звернені до різних явищ природи (сонця, дощу, вітру, веселки тощо), вони мають у собі відлукки далеких язичницьких часів.

Близьким до закличок є ще один жанр – примовки, що представляють собою короткі звернення до тварин, птахів, комах, рослин. Діти звертаються до жучка-сонечка з проханням полетіти на небо; до равлика, щоб він випустив роги; до мишки, щоб та замінила зуб, що випав, новим і міцним.

Гранична ясність, простота музичної мови календарних пісень, закличок, примовок, природність їхніх інтонацій, тісно пов'язаних з мовними, сприяють видкому запам'ятовуванню, засвоєнню календарних дат маленькими дітьми.

II. Потішний фольклор

Потішний фольклор – примовки, небилиці, дражнилки, що мають розважальне значення, не пов'язане з іграми. Призначення – розвеселити, розтішити, створити позитивну атмосферу. У них, як правило, відбита яскрава дія чи стрімка дія, переданий один який-небудь епізод.

Для текстів потішного фольклору характерні зменшувальні і збільшувальні суфікси в словах: гуленька, котиче тощо. Уживаються співзвучні слова: Федя – медя, муха – комуха й інші. Зустрічаються звуконаслідування певним явищам – грі на сопілочці (ай – ду – ду), щибету птахів (чики – чики – калочки), ударам дзвону (дон – дон).

III. Ігровий фольклор

Ігровий фольклор посідає чільне місце у дитячій творчості. Важко уявити дітей, чиє життя б не було пов'язане з певним колом ігор. "Дитина, позбавлена елементарних знань, які дає їй гра, не могла б нічого навчитися у школі та була безнадійно відірвана від свого природного й "соціального оточення" [6].

Створюючи музично-ігровий репертуар для дітей, музичні керівники все частіше звертаються до українського ігрового фольклору, який поступово відмежувався від обряду і, зберігаючи свою образно-драматургічну природу, перейшов у повсякденний побут. Крім того, виникло чимало самостійних ігрових драматичних ігор – невеличких жартівливих сценок, у яких відображені звичайні випадки тварин, природні явища, трудові процеси, побутові ситуації. У них органічно поєднуються слово, спів, музика і танець. Але гра має лише зовнішню розважальний характер. Ігри є зразком соціонормативної, мовної, музичної, хореографічної культури українського народу. Педагоги показують широчинні можливості цього жанру не лише для розвитку музичних здібностей, а й для всебічного розвитку дитини [4].

Найкращі зразки ігрового фольклору – епізоди українських обрядів, народні ігри – мають важливе педагогічне значення. Вони сприяють вихованню національної самосвідомості, гідності, патріотичних почуттів, активізації творчих здібностей, всебічному розвитку дошкільників. Їх доцільно застосовувати під час проведення тематичних ранків, на заняттях з музики.

Виховний вплив музики можна використовувати не лише на музичних заняттях, розвагах, святах, а й під час прогулянок, у дитячій самостійній ігровій діяльності, стимулюючи дитячу активність, самостійність, викликаючи різноманітні емоційні переживання, створюючи гарний настрій, накопичуючи естетичний досвід. Найбільш гарним для музичних виявів дітей під час прогулянок є літній період. Влітку на майданчиках влаштовуються цікаві ігри. Діти можуть самостійно або з вихователем співати удоблені пісні, водити хороводи. Успіх цієї роботи багато в чому залежить від вихователя, від встановлення тісного контакту в роботі вихователя й музичного керівника. На

заняттях ознайомлення з художньою літературою, образотворчою діяльністю, застосування музичного мистецтва також може бути доцільним для посилення емоційного ефекту сприймання матеріалу [5].

Вплив музики в різноманітних видах діяльності дошкільника має знайти своє застосування завдяки активній діяльності педагога у процесі формування та розвитку особистості дитини.

Всебічність музичного виховання виступає як один з найефективніших шляхів емоційного, розумового, фізичного, морального збагачення особистості дитини, а також активізації усіх видів її діяльності й підвищення життєвого тону. Вплив музики об'єднує дітей в єдиному співпереживанні, стає певним засобом спілкування між ними.

Таким чином, усе вище викладене доводить необхідність застосування українського дитячого музичного фольклору для формування та всебічного, гармонійного розвитку особистості дитини у дошкільному віці, оскільки саме період дошкільня є найбільш чутливим. Український дитячий музичний фольклор – джерело творчих досягнень дітей дошкільного віку у сферах музичного і хореографічного мистецтва, ефективний засіб розвитку музичних та творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі". – Електронний ресурс. – Режим доступу: tutor.in.ua/attachments/bazova
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>.
3. Ветлугина Н., Кенеман А. Теория и методика воспитания в детском саду / Н. Ветлугина, А. Кенеман. – М., 1983. – 220 с.
4. Гогоберідзе А.Г. Теорія і методика музичного виховання дітей дошкільного віку / А.Г. Гогоберідзе. – М.: Видавничий центр "Академія", 2005. – 320 с.
5. Гураш Л. Відчуті і збагнуті: теорія і методика. / Л. Гураш // Дошкільне виховання. – 2002. – №7. – С. 22-27.
6. Дронова О., Чистова Т. Під звуки музики: методичні рекомендації / О. Дронова, Т. Чистова // Дошкільне виховання. – 1997. – №7. – С. 6-7.
7. Луцак Н. Народні ігри як засіб збагачення дитячої лексики "Дрібу, дрібу, дрібушечки": методичні рекомендації / Н. Луцак // Дошкільне виховання. – 1999. – №4. – С. 5-7.
8. Палашна Т.Н., Розвиток уяви у народній педагогіці / Т.Н. Палашна // Дошкільне виховання. – 2003. – №6. – С. 69-72.
9. Серилко Л. Б. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку / Л.Б. Серилко // Обдарована дитина. – 2008. – № 6. – С. 36-42.
10. Шенчук А. Сучасні підходи до організації музичної діяльності дітей: методичні рекомендації / А.Шенчук // Дошкільне виховання. – 2000. – №2. – С. 6-8.
11. Шоломович С. Методика музичного виховання в дитячому садку / С. Шоломович. – К.: Вища школа, 1978. – 233 с.